

Received: 2023/12/18

Accepted: 2024/5/1

from 175 to 195

Mazhar Babaei

Assistant Professor, Department of
Educational Sciences, Farhangian
University, Tehran., Iran.
(Responsible author)
Maharbabae@gmail.com

Homeira Mostafanejad

BSc student at Farhangian
University, Department of
Educational Sciences, Farhangian
University, Tehran, Iran.
homeyra.mostafanejad78@gmail.com

Seyyed Hamidreza Alavi

Jahangir Voldebegi, assistant
professor of literature education
department, Farhangian
University, Tehran, Iran.
j.valadb.21@cfu.ac.ir

Keywords:

inference, educational implications,
woman, Surah Nisa, duties and
rights.

Women's rights and duties in Surah Nisa and inferring their educational roles

Abstract

The issue of women's rights and duties as two serious and interconnected topics are of special importance. This issue has always been of interest to different religions from educational, social, legal, psychological, historical and political aspects. Religions' attitude towards this issue is historical and different. The Qur'an in various places and in different ways is explaining the dimensions of this issue, each of which is important. The educational aspect, however, has been of little interest to commentators and experts. Therefore, this study aimed to answer the question of how to explain the status of women's rights and duties in the Qur'an from an educational perspective. To achieve this goal, descriptive-analytic and inferential methods were used. This was done in two main steps and several stages: In the first step: Surah Nisa and its translation were studied several times. In the second stage, the specific topic of each verse was referred to, which was about 118 topics in a total of 176 verses. 134 items of vocabulary related to women in this surah (word, verse number and number of repetitions) were counted. Of the 32 verses related to the field of women, educational implications in 85 cases were deduced, which were classified into 7 subjects: rational, moral, religious, social, economic, jurisprudence legal and educational. It is recommended to apply the educational findings of this article from the perspective of the Qur'an regarding women in Surah Nisa.

حقوق و وظایف زن درسورهای نساء و استنباط نقش‌های تربیتی آن‌ها

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۹/۲۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۲/۱۲

از صفحه ۱۷۵ تا صفحه ۱۹۵

چکیده

مبحث حقوق و وظایف زنان، به‌عنوان دو مبحث جدی و به هم پیوسته، جایگاه ویژه‌ای دارد. این امر، از ابعاد: تربیتی، اجتماعی، حقوقی، روان‌شناسی، تاریخی و سیاسی، همواره مورد توجه ادیان و مذاهب مختلف بوده است. نگرش ادیان به این موضوع، نگرشی تاریخی و متفاوت است. در این میان، قرآن در جاهای مختلف و البته به شیوه‌های مختلف، به تبیین ابعادی از این مسئله پرداخته است. ابعادی که هریک به تنهایی مهم است. بعد تربیتی اما، کمتر مورد توجه مفسرین و متخصصین بوده است. از این‌رو، پژوهش حاضر، با هدف پاسخ به این سؤال که از منظر تربیتی جایگاه حقوق و وظایف زن در قرآن را چگونه می‌توان تبیین نمود، صورت گرفت. برای دستیابی به این هدف، از روش پژوهش‌های توصیفی-تحلیلی و استنباطی، بهره گرفته شد. این امر در دو گام اصلی و چند مرحله صورت پذیرفت: در گام نخست: سوره نساء و ترجمه‌ی آن چندین بار مطالعه شد. در مرحله‌ی دوم، موضوع‌های خاص هر آیه، احصاء و حدود (۱۱۸) موضوع در کل (۱۷۶) آیه سوره بیان گردید. در مرحله‌ی دوم، مختصات واژه‌گان حوزه زنان در این سوره (کلمه، شماره آیه و تعداد تکرار)، در ۱۳۴ مورد احصاء شد. در گام دوم: استنباط دلالت‌های تربیتی از ۳۲ آیه مرتبط با حوزه زنان در ۸۵ مورد صورت گرفت و ۵۸ استنباط تربیتی حاصل آمد که در ۷ موضوع: عقلانی، اخلاقی، دینی، اجتماعی، اقتصادی، فقهی/حقوقی، تربیتی، طبقه‌بندی شدند. کاربست یافته‌های تربیتی این مقاله در مواجهه با نگره قرآنی در باب زنان در سوره نساء، مورد پیشنهاد است.

مظهر بابایی

استادیار گروه آموزشی علوم تربیتی
دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران.

(نویسنده مسئول)

Maharbabae@gmail.com

حمیرا مصطفی نژاد

دانشجوی کارشناسی دانشگاه فرهنگیان
سندج، آموش ابتدایی.

homeyra.mostafanejad78@gmail.com

جهانگیر ولدبیگی

استادیار گروه آموزشی علوم قرآنی،
دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران.

j.valadb.21@cfu.ac.ir

واژگان کلیدی:

استنباط، دلالت‌های تربیتی، زن،
سوره نساء، حقوق و وظایف.

۱- مقدمه

موضوع «زن» به عنوان بخش مهمی از پیکره جامعه انسانی، به همان اندازه قابل بررسی و تعمق است که «انسان» شایسته شناخت و بررسی است و هرگونه تحلیل و تعمق در ابعاد وجودی زن، در واقع تحلیل حیات انسان به شمار می رود (بهشتی و احمدی نیا، ۱۳۸۵). زنان و موضوع های خاص آن ها در طول تاریخ، جریان پرماجرایی داشته است؛ به طوری که یکی از مهم ترین مباحث رشته هایی چون جامعه شناسی، تاریخ، مطالعات زنان و... به حساب می آید. همچنین حکمت در این باره می گوید «جریان فمینیسم ۱ به مثابه یکی از نظام های فکری برآمده از نگاه اومانیسم ۲، بازتاب مکتب های فکری مدرن غربی ۳ در بحث زنان است. فمینیست ها، عرصه تعلیم و تربیت را بهترین بستر برای توانمندسازی زنان و ترویج دیدگاه های نقادانه مبتنی به جنسیت، رسیدن به برابری کامل زن و مرد، گسترش رشته مطالعات زنان و غیره از اهداف خود در این عرصه می دانند. برخی از گرایش های فمینیستی، بر برابری کامل مرد و زن تأکید دارد (حکمت، ۱۳۹۱). به بیان دیگر، «فمینیست ها بر این باورند که تاکنون جهان را «مردان» تعریف کرده اند و «زنان» در این تعریف مردانه نادیده انگاشته شده اند، از این رو، هسته های اصلی تمام نظریه های فمینیستی، برابری زن و مرد در همه زمینه های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی است» (پیشگاهی فرد و قدسی، ۱۳۸۹).

از میان نگاه های مختلف، نگاه تربیتی به زنان، برای خود قلمرویی گسترده دارد. از یک منظر، نقش تربیتی زنان در جایگاه همسر، حداقل دارای چند ساحت است: ۱- دفاع از منزلت انسانی ۲- ایجاد رهیافت های شخصیتی فرزندان. همچنین زنان در جایگاه همسر، دارای نقش تربیتی در خانواده و نیز در جامعه هستند. از جمله: ۱- تداوم بخشیدن به نسل آدمی ۲- عامل آرامش همسر (برآورنده نیازهای روحی و روانی او) ۳- برآورنده نیازهای روزانه و حیاتی نوزادان و کودکان ۴- مشاور همسر در امور خانواده ۵- پاسخ دهی به نیازهای فکری و تربیتی کودکان در مقام مربی نخست آن ها. در حالی که می توان این موضوع را در رویکرد تربیتی ۴ به تنهایی نیز مورد کنکاش قرارداد و امکان بررسی آن به شیوه های مختلف دیگری نیز وجود دارد؛ من جمله: ذیل یا در پرتو یک مکتب فکری، از منظر یک شخصیت تاریخی، در یک برهه ی زمانی و یا از منظر ادیان. در این مورد اخیر، یعنی اندیشه های ادیان، قضیه تاحدودی متفاوت است. به طوری که علی رغم تفاوت هایی که میان ادیان مختلف، مذاهب و حثی فرقه ها/ مکتب های متعدّدشان در این خصوص وجود دارد می توان گفت که به طور کل، انسجام و نزدیکی آراء آن ها در مورد این مسأله، در مقایسه با آراء نظام های فمینیستی ۵، به یکدیگر نزدیک تر و تقریباً در یک خط و سیر می باشد. به عنوان نمونه، در اندیشه های اسلامی با آن که زن و مرد هر دو از یک حقیقت آفریده شده اند اما در عین حال

1- Feminism.

2- Humanism.

3- Modern Western schools of thought.

4- Educational approach.

5- Femenism.

تفاوت‌هایی بین آن‌ها وجود دارد. هم تفاوت‌های ظاهری و جسمانی و هم تفاوت‌های ذهنی/ بینشی، اجتماعی و حقوقی.

باوجود تعدادی از کارهای صورت‌گرفته در حوزه زنان از نگاه ادیان و به‌ویژه در دین اسلام، در این میان، یکی از ابعادی که شاید به موازی دیگر ابعاد پیش نرفته است توجه به جایگاه حقوق و وظایف و بُعد تربیتی جایگاه آن‌ها در قرآن به‌صورت سوره به سوره است. بحثی که بسیار گسترده، عمیق، چندلایه و سنگین است. بحث زنان در قرآن، بحثی مهم و البته گسترده است به‌طوری‌که این مبحث در ۵۳ سوره از سوره‌های قرآن (نساء، مریم، حجرات، آل عمران و...) و با موضوع‌های متعدد (حجاب، ازدواج، ارث، مشارکت اجتماعی، طلاق و...) مطرح است. پرداختن به این امور، مستلزم برداشتن گام‌های مهم و بلندی است. به‌عنوان نمونه، قرآن کریم از همسران نوح و لوط^(ع) و ابولهب به‌عنوان نمادها و نمونه‌های کفر و بی‌ایمانی نام می‌برد چنان‌که از مریم^(ع) و همسر فرعون به‌عنوان الگوی مثبت و سرآمد اقتدا برای همه مردان و زنان یاد کرده است. (مرنیسی به نقل از فهرستی، ۱۳۸۴) معتقد است که «رسول اسلام^(ص) تلاش‌های پیگیری برای احقاق آزادی و حقوق زنان انجام داده است و حتی در مواردی به رغم میل باطنی‌اش به وحی الهی تسلیم شده است».

سوره «النساء» چهارمین سوره به ترتیب مصحف شریف بعد از سوره‌های فاتحه الکتاب، البقره، آل عمران است. این سوره از صد و هفتاد و شش آیه تشکیل شده و جزو «هفت سوره طوال» قرآن شمرده می‌شود (البقره، آل عمران، النساء، المائد، الأعراف، الأنعام، التوبه). نام سوره، اشاره به محور اصلی سوره دارد و آن غالبیت سخن‌رفتن از زنان است. این سوره علاوه بر مسما بودن به این اسم، حاوی بیشترین آیات نسبت به موضوع زنان است. ابن ابراهیم بر این باور است که «این سوره درصدد محو نشانه‌های جامعه جاهلی است، به‌طوری‌که در این سوره با جامعه‌ای روبه‌رو می‌شویم که در آن حقوق یتیمان، به‌ویژه دختران یتیم تحت قیمومیت، نادیده گرفته می‌شود و همچنین توصیف‌گر جامعه‌ای است که در آن مقررات خانواده، سست و لرزان است، چرا که مرتبه زن در آن سقوط کرده و از دیگر طرف رواج زنا، هرج‌ومرج در روابط جنسی و مسئله زناشویی بسیار رایج است (ابن ابراهیم، ۱۳۸۶). «همچنین با وجود این‌که مردان عصر پیامبر^(ص) معتقد بودند آن دسته از قوانین جدید ارث که روابط میان زنان و مردان را تحت‌الشعاع قرار داده در حیطه کار اسلام نیست و بسیاری از اصحاب معتقد بودند که اسلام می‌تواند همه چیز را تغییر بدهد غیر از امتیازات مردان نسبت به زنان اما خداوند سوره‌ای با نام زنان (نساء) را نازل کرد که دربردارنده قوانین جدید ارث به‌ویژه در مورد زنان است» (مرنیسی، ۱۹۹۷ م).

شاهدی و فرجودی (۱۳۹۸) در پژوهشی تحت عنوان «جایگاه شغلی زن در خانواده و اجتماع از دیدگاه قرآن» به این نتیجه دست یافتند که خداوند با لحاظ نمودن جنبه‌های روان‌شناختی، زن و

مرد را آفریده است و هر کدام با انجام وظایف خاص خود، موجبات بقای نسل و اداره‌ی جامعه را فراهم می‌نمایند.

توفیقی و یوسفی (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان «تحلیل گفتمان تفاوت‌های جنسیتی در تفاسیر آیه ۳۴ سوره نساء» تفاسیر را به دودسته پیشامدرن و مدرن تقسیم کرده و بر اساس نظریات تاریخ فرهنگی در توضیح این تحول مدرن، الگوی دوجنسیتی، جایگزین الگوی تک جنسیتی در تصور فرهنگی مفسران از بدن شده است.

پاکتچی (۱۳۹۷) در «چالش ارزش‌گذاری جنسیت مؤنث در تفسیر آیه نساء ۱۱۷» نشان می‌دهد که موضع مفسران در قبال ارزش‌گذاری جنس زن، امری حساس بوده و این نکته مهم است که جز مورد نادر اشاره شده از طهرانی، مفسران از داوری منفی نسبت به کلیت جنس زن و شر انگاری آن پرهیز جدی داشته‌اند. روحانی مشهدی (۱۳۹۳) در «نقش اجتماعی زنان در مقایسه با مردان از نگاه قرآن و روایت» به این نتایج رسیدند که. خداوند اجرای احکام اجتماعی را به مردان سپرده و در خانواده قیومیت و سرپرستی زنان را به مردان واگذار کرده.

«جایگاه حقوقی زن در قرآن»، عنوان پژوهش عطاش (۱۳۹۲) است. این کار، به اصلاحاتی که قرآن کریم درباره حقوق و جایگاه زنان به ارمغان آوردند، پرداخته است: نخست اصلاح دید منحرف گونه درباره کیفیت خلقت زن و بیان تساوی مرد و زن در عالم تکوین الهی. ثانیاً إعطاء «شخصیت» به شکل کامل به زن جهت تحصیل حقوق و تکالیف در جامعه بشری جهت برقراری روابط اجتماعی بر اساس مساوات در حقوق و تکالیف میان مرد و زن و این خود به مثابه انقلابی بزرگ بر علیه انحرافات اجتماعی می‌باشد. سرانجام، مروتی و زرگوش نسب (۱۳۸۷) در «قضاوت زنان در قرآن و سنت» به این نتیجه رسیدند که اندیشه یکسانی و یگانگی ماهوی زن و مرد، اندیشه‌ای است که از قرآن و سنت سرچشمه می‌گیرد.

آیات سوره فوق‌الذکر تا کنون بیشتر از نگرهی فقهی و کلامی نگریسته شده است و ابعاد تربیتی آن از منظر حقوق و وظایف آنها کمتر موردتوجه اندیشمندان و مفسران قرار گرفته است این در حالی است که مسائل مطرح در این سوره، از منظر تربیتی می‌توانند مورد مداخله علمی نیز واقع شوند. تبیین، شناسایی، احصاء و استنباط مسائل تربیتی مربوط به نقش زنان در این سوره تاکنون موردتوجه پژوهشگران قرار نگرفته و در این زمینه کار پژوهشی خاصی صورت نپذیرفته است؛ لذا جا دارد تا از این منظر نیز این سوره مورد پژوهش قرار گیرد. بر چنین زمینه‌هایی پژوهش حاضر در پی پاسخ‌گویی به سؤالات زیر می‌رود:

۱- چگونه می‌توان از منظر/ نگرهی تربیتی، حقوق و وظایف زنان را در آیات سوره نساء تحلیل کرد؟

۲- چه استنباط‌های تربیتی را در حوزه حقوق و وظایف زنان می‌توان از آیات سوره النساء استنباط کرد؟

۲- روش‌شناسی پژوهش

به اقتضای هدف و سؤالات، در این پژوهش، از پارادایم تفسیری و رویکرد کیفی و روش‌های پژوهش اسنادی - کتابخانه‌ای، توصیفی - تحلیلی و استنباطی، بهره برده شد. ابتدا به کمک استراتژی کتابخانه‌ای، بعد از شناسایی و جمع‌آوری کتب و مقالات معتبر و مرتبط، به تبیین مفاهیم و اصطلاحات خاص به‌کاررفته در این پژوهش پرداخته شد. همچنین از آنجاکه حوزه مطالعاتی این پژوهش ویژه/ خاص بوده و از نظر هدف، کاربردی است و قصد تحلیل نقش زنان (با مراجعه مستقیم به خود قرآن و نه در تفاسیر و یا از منظر مکتب و یا اندیشمندان مختلف و خاص)، با تمرکز بر سوره نساء را دارد، لذا شیوه اجرای آن، پارادایم کیفی از نوع استنباطی می‌باشد. از منظر روش توصیفی - تحلیلی، در قسمت ادبیات و پیشینه پژوهش و همچنین بعد از شناسایی آیات مرتبط و خاص حوزه زنان در سوره نساء، بهره برده شد. از روش استنباطی، برای استخراج و استنباط دلالت‌های این آیات از منظر تربیتی بهره برده شد. باتوجه‌به گستردگی موضوع زنان در قرآن و پراکندگی آن در آیات مختلف، نمونه‌گیری، هدفمند و کرانه‌ای بود. میدان پژوهش این پژوهش، تمرکز بر سوره نساء؛ شامل ۱۷۶ آیه، ۵۲ صفحه (صص: ۱۹۲-۱۴۰)، از ربع آخر جزء چهارم (نصف حزب ۸) تا ربع نخست جزء ششم (شروع نصف حزب ۱۱) با ترجمه ولدیگی (۱۴۰۱)، بود. علت انتخاب سوره نساء از این روست که علاوه بر نام اختصاصی و مرتبط آن، طرح مسائل خاص مربوط به زنان در آن بالاست، همچنین در کنار سوره مریم، تنها سوره‌ای است که به اسم زنان آمده، به‌علاوه، آیات زیادی از آن در باب مسائل زنان بوده و از منظر تربیتی، دارای زمینه و قابلیت استنباط تربیتی بالایی است. معیار تحلیل، آیه و ابزار جمع‌آوری اطلاعات، کتاب و اسناد معتبر و مرتبط با تمرکز بر قرآن با ترجمه ولدیگی (۱۴۰۱)، بود.

فرایند کار بدین صورت بود که بعد از قسمت مقدمه و ادبیات پژوهش، به‌اختصار به تبیین نقش زنان در چهار دین، بودایی، یهودیت و مسیحیت و اسلام (به‌طورکلی)، بسیار به‌اختصار پرداخته شد.

ادامه کار در دو گام و هر گام در چند مرحله عملی شد: مطالعه چندباره دقیق آیات سوره نساء و ترجمه‌ی آن‌ها در مرحله نخست از گام نخست صورت پذیرفت. در مرحله دوم، مشخصات دقیق تمام آیات این سوره از منظر موضوع‌شناسی، احصاء و حدود (۱۱۸) موضوع در کل (۱۷۶) آیه استنباط گرد. ۱۰ مرحله‌ی سوم، مختصات واژگان اختصاصی حوزه زنان در این سوره (شامل کلمه، شماره آیه و تعداد تکرار)، مانند: ضمایر (انت، هی و...) در ۲۲ آیه و شامل ۱۳۴ مورد، با استفاده از معلوف (۱۹۰۸ م). المخصی (۱۳۶۹ ش)، شناسایی و ذکر شد تا تمام آیات مربوط به حوزه و مسائل زنان در این سوره شناسایی و احصاء شود. سپس از میان این آیات، ۳۲ آیه اختصاصی مسائل حوزه زنان شناسایی و ۸۵ موضوع از آن ۳۲ آیه، احصاء شد. در گام دوم، باتوجه‌به مرحله‌ی آخر گام قبلی،

۱- محصول این قسمت در یک جدول جداگانه، که به منظور مراعات اصل اختصار، در اینجا ذکر نشده و به دفتر مجله ارسال شده است.

از میان این ۸۵ موضوع در آیات اخیر، ۵۸ استنباط تربیتی حاصل آمد که خود آن‌ها در ۷ دسته: عقلانی، اخلاقی، دینی، تربیتی، اجتماعی، اقتصادی، فقهی/حقوقی دسته‌بندی شدند.

۳- یافته‌ها

۱-۳- گام نخست ۱: استخراج عبارات اختصاصی مربوط به زنان و مشتقات آن در سوره نساء

به‌منظور شناسایی و احصاء موضوع‌های مطرح شده در مورد زنان، گام نخست شناسایی و احصاء کلمات و ضمایر مرتبط با زن و زنان بود که علاوه بر کلمه نساء، مشخصات تمام کلمات/علامت‌های تأنیث مربوط به زنان در سوره نساء و به اقتضای آن، شماره آیات و تعداد تکرار آن‌ها، با استفاده (المحصی، ۱۳۶۹) و (معلوف، ۱۹۰۸) شناسایی و به شرح زیر بیان می‌شود:

جدول شماره ۱- عبارات اختصاصی مربوط به زنان و مشتقات آن در سوره نساء

ردیف	مفردات اختصاص به زنان	تعداد مورد	آیه/ آیات
۱	نساء	۲۰	۱-۴-۷-۱۱-۱۵-۱۹-۲۲-۲۳-۲۴-۳۲-۳۴-۴۳-۷۵-۹۸-۱۲۷-۱۲۷-۱۲۷-۱۲۹-۱۷۶
۲	إِمرأة (مفرد)	۲	۱۲۸-۱۲
۳	مریم	۳	۱۷۱-۱۵۷-۱۵۶
۴	أُمّ	۴	۲۳-۲۳-۲۳-۱۱
۵	أخت	۵	۱۷۶-۲۳-۲۳-۲۳-۱۲
۶	بنت	۳	۲۳-۲۳-۲۳
۷	خاله	۱	۲۳
۸	عمه	۱	۲۳
۹	وَلَد (پسر و دختر)	۷	۱۷۶-۱۷۶-۱۷۱-۱۲-۱۲-۱۱-۱۱
۱۰	والدان	۸	۱۳۵-۱۲۷-۹۸-۷۵-۳۵-۲۳-۷-۷
۱۱	أَبَوَیْهِ	۱	۱۱
۱۲	زوجة	۴	۵۷-۲۰-۲۰-۱
۱۳	مومنة	۲	۲۵
۱۴	مُحْصَنَاتٍ	۴	۲۵-۲۵-۲۵-۲۴
۱۵	مُسَافِحَاتٍ	۱	۲۵
۱۶	مُتَّخِذَاتٍ	۱	۲۵

۱- مرحله نخست این گام (مطالعه چندباره آیات و ترجمه آن‌ها)، عملی صورت بسته و محصول کار مرحله دوم نیز، در مرحله قبل بیان شده است.

ردیف	آیه / آیات	شناسایی آیات مرتبط با زنان در سوره النساء و موضوع یا موضوعات آنها
۳	۴	۱- پرداخت مهریه به صورت عندالمطالبه. ۲- حلال بودن مهریه بخشیده شده. ۳- بخشیدن مهر، مشروط به رضای زن است.
۴	۷	۱- مشخص کردن سهم ارث از جانب خداوند. ۲- سهم بودن مرد و زن از ارث.
۵	۱۱	۱- تقسیم ارث بعد از وصیت مرده انجام گیرد. ۲- بهره یک مرد از ارث به اندازه بهره دو زن است. ۳- در تفاوت سهم ارث حکمت‌های نهفته است که انسان از آن بی‌خبر است.
۶	۱۲	۱- اهمیت پرداخت ارث. ۲- سهم بودن فرزند (چه دختر چه پسر) از ارث حتی اگر از همسر دیگری باشد. ۳- در وصیت باید وضعیت وارثان را در نظر داشت و به آن‌ها ضرر نرسد.
۷	۱۵	۱- لزوم آوردن چهار شاهد برای اثبات زنا. ۲- حبس زن زناکار در خانه. (باتوجه به ناسخ و منسوخ بودن برخی از احکام قرآنی حکم مستخرج این آیه در دیگر آیات منسوخ گردیده است.)
۸	۱۶	۱- مجازات مردان و زنان زناکار. ۲- پذیرش توبه، در صورت اصلاح.
۹	۱۹	۱- پرهیز از حس مالکیت و به‌ارث‌بردن زنان. ۲- پرهیز از تحت‌فشار قراردادن زنان برای بازپس‌گرفتن مهریه. ۳- داشتن رفتار مطلوب و شایسته با زنان. ۴- وجود خیر در برقراری رابطه حسنه با زنان حتی اگر در آن کراهت هست.
۱۰	۲۰	پرهیز از بازپس‌گیری مال از زنان هنگام جایگزینی زنان.
۱۱	۲۱	۱- عدم بازپس‌گیری اموال بعد از ازدواج با زنان. ۲- اخذ پیمان محکم زنان در اخذ اموال بعد از ازدواج.
۱۲	۲۲	ممنوع و مبغوض بودن ازدواج با زنانی که همسر پدران‌شان بوده‌اند.
۱۳	۲۳	۱- تعیین مصادیق ازدواج با محارم برای مردان. ۲- بخشیده شدن مصادیق گذشته این امر.
۱۴	۲۴	۱- جایز نبودن ازدواج با زنان شوهردار. ۲- جایز بودن ازدواج با زنان اسیر شده از جنگ. ۳- لزوم پرداخت مهریه در صورت ازدواج با زنان و جماع با او. ۴- پرهیز از زنا.
۱۵	۲۵	۱- ازدواج مردان فاقد مال و دارایی، با کنیزان پاک‌دامن، مشروط به پرداخت مهریه. ۲- جایز بودن ازدواج با کنیزان پاک‌دامن. ۳- مجازات کنیزان زناکار نصف زنان آزاده است. ۴- شکیبایی ورزیدن در صورت نبود امکان ازدواج برای فرد.
۱۶	۳۲	۱- رضا دادن به آنچه به شما بخشیده شده و عدم چشم داشت به اموال (زنان/ مردان) دیگر. ۲- هر یک از زن و مرد نسبت به دستاوردهای خود به طور مساوی مالک‌اند. ۳- طلب فضل از خداوند.
۱۷	۳۳	۱- تعیین میزان ارث به فرمان خداست. ۲- وفای به عهد. ۳- پرداخت سهم وراثت.
۱۸	۳۴	۱- مردان به سبب فضیلت و خرج کردن اموال خود، سرپرست زنان‌اند. ۲- زنان صالح، فرمان‌بردار و رازنگه‌دارند. ۳- برخورد چندمرحله‌ای در واکنش با زنان سرکش. ۴- تأکید بر حفظ اسرار فی‌مابین زن و شوهر و تنبیه همسر متخاصمی.
۱۹	۳۵	۱- گسیل داور هنگام اختلاف جدایی بین زن و شوهر از هر دو خانواده. ۲- بستگان در حل اختلاف خانواده‌ها مسئول‌اند. ۳- داوران به دنبال اصلاح وضع باشند.

ردیف	آیه / آیات	شناسایی آیات مرتبط با زنان در سوره النساء و موضوع یا موضوعات آنها
۲۰	۳۶	۱- پرهیز از شریک قرار دادن برای خداوند. ۲- نیکی به والدین، دوستان و نیازمندان. ۳- پرهیز از فخر فروشی.
۲۱	۴۳	۱- هنگام مستی نباید به نماز ایستاد. ۲- در هنگام جنب نزدیک نماز نشوید مگر بعد از غسل. ۳- ضرورت استفاده از تیمم در صورت نبود آب.
۲۲	۵۷	۱- راه رسیدن به فوز و سعادت و دخول به بهشت، ایمان و عمل صالح است. ۲- پاداش دادن همسران پاکیزه به اهل بهشت.
۲۳	۷۵	۱- تشویق و ترغیب مؤمنان برای جهاد در راه خدا. ۲- دفاع از مستضعفین.
۲۴	۹۸	۱- عفو کسانی که در جهاد در راه خداوند ناتوان و ضعیف هستند. ۲- عذرهای واقعی پذیرفته می‌شود و خداوند آمرزنده است.
۲۵	۱۲۴	۱- عامل ورود به بهشت عمل صالح است. ۲- پاداش به مردان و زنان مؤمن برابر است.
۲۶	۱۲۷	۱- دفاع از حقوق زنان و کودکان و یتیمان. ۲- دادگری نسبت به یتیمان. ۳- آگاهی خداوند به هر کار نیک.
۲۷	۱۲۸	۱- روی‌آوری به صلح و سازش در اختلاف فی‌مابین زن و شوهر. ۲- تلاش زوجین برای برقراری صلح با یکدیگر. ۳- پیشه‌کردن نیک‌رفتاری.
۲۸	۱۲۹	۱- عدم توان مردان در برقراری عدالت کامل بین زنان. ۲- پرهیز از معلق نگه‌داشتن زنان. ۳- ایجاد صفا و صمیمیت بین خود (مردان) و زنان.
۲۹	۱۳۰	۱- خداوند یاری‌رسان طرفین بعد از جدایی است. ۲- لازمیت طلاق در صورت نبود سازش.
۳۰	۱۳۵	۱- قیام به قسط و دادگری، ولو به ضرر خویش. ۲- پرهیز از فرمان‌برداری هواوهوس در عدالت‌ورزی. ۳- شهادت‌دادن به حق واجب است.
۳۱	۱۵۶	مجازات شدید کسانی که دروغ بزرگی را به کسی نسبت می‌دهند.
۳۲	۱۷۶	۱- ذکر دقیق موارد مربوط به ارث و میزان ارثیه برای گمراه‌نشدن و اجرای اوامر الهی. ۲- دوبرابر بودن سهم ارث مرد نسبت به زن.

بر اساس آنچه آمد از ۳۲ آیه مختص به مسائل زنان در سوره نساء، موضوع‌های استخراج شده را می‌توان در چند موضوع کلی دسته‌بندی نمود.

الف) مسائل اقتصادی: مانند سهم بودن مرد و زن از ارث. **ب) مسائل اخلاقی:** مانند نهی مردان و زنان از عمل شنیع زنا. **پ) مسائل فقهی/ حقوقی:** مانند جایز نبودن ازدواج با زنان شوهردار. **ت) مسائل دینی:** مانند پرهیز از شریک قراردادن برای خداوند. **ث) مسائل اجتماعی:** مانند دفاع از مستضعفین. **ج) مسائل تربیتی:** تأکید بر حفظ اسرار فی‌ما بین زن و شوهر و تنبیه همسر متخاصی.

۳-۳- گام دوم: استنباط دلالت‌های تربیتی از آیات مرتبط به زنان در سوره نساء

در گام آخر به استخراج و استنباط دلالت‌های تربیتی به شرح زیر اقدام شد: ۱

جدول شماره ۳- استنباط‌های تربیتی از محتویات آیات سوره نساء

ردیف	آیه / آیات	استنباط دلالت‌های تربیتی
۱	۱	متربی (فرزند، دانش‌آموز) هدف و دلیل زوج بودن و ازدواج را درک کند نه این که فقط به‌خاطر عرف و یا نیاز این کار را انجام دهد.
۲	۳	۱- در امر ازدواج رعایت عدالت و انجام وظیفه بین‌فردی، به‌ویژه انجام این امر در برابری یتیمان بسیار لازم و ضروری است. ۲- در شرایطی که عدم توازن در بین دو جنس پیش آید، برای برقراری تعادل در جامعه، جلوگیری از افزایش زنان بیوه و یتیمان، در صورت رعایت عدالت و شرایط ملزوم، مرد می‌تواند تا چهار زن داشته باشد. ۳- فرزندآوری، منوط به فراهم‌کردن حداقل امکانات و شرایط مناسب برای پرورش بُعد مادی فرزندان است. ۴- مربی (والدین و معلم) و متربی باید پایبند به رعایت عدالت باشند، تا حقی بین آن‌ها پایمال نشود. رعایت عدالت آموزشی بستگی به آگاهی و توانایی مربی دارد. البته خود مربی باتوجه به آگاهی و شناخت خود از جامعه و متربی، هر آنچه را که متناسب شرایط و حق اوست، به جای آورد، به‌ویژه، در اینجا تأکید بر حفظ احترام و شأن شاگردان تک‌والد و یا بدون سرپرست است، چراکه آنان از داشتن والدین محروم هستند. پس مربی او با شرایط حساس‌تری روبه‌رو می‌باشد.
۳	۴	۱. در رابطه‌ی بین مربی و متربی طرفین، حق و حقوقی به نسبت هم پیدا می‌کنند. مربی باید از تمامی این حقوق و آنچه وظیفه دارد، آگاه باشد، حتی بدون درخواست متربی، آن را ادا کند. و این امر را به متربی نیز گوش زد کند. ۲- داشتن رضایت قلبی در انجام هر کاری شرط است، به‌ویژه در امر بخشش و هدیه دادن. مربی می‌تواند برای ابراز علاقه، و برای تشویق متربی به عملی مطلوب، به او هدیه بدهد (تشویق مثبت). ۳- متربی باید پیام‌زده ایثارکردن (گذشت از حق خود)، منوط به رضایت فرد صاحب حق است.
۴	۷	۱- به دلیل مهم و حساس بودن حقوق فرزندان، بهترین راه ممکن برای تحقق احقاق حقوق آنان، استفاده از موازینی است که خداوند برای تقسیم ارث قرار داده است. باتوجه به نیاز مادی فرزندان، والدین و یا سرپرستان آنان، این مهم را در نظر داشته باشند. این امر، موجب تحقق و آموزش عدالت می‌شود. ۲- توجه داشتن والدین به رعایت تقسیم ارث بین فرزندان بر اساس قانون و احقاق این حق به نسبت هر دو جنس از وارثان.
۵	۱۱	۱- مربی باید باتوجه به شرایط و تفاوت‌های جنسیتی بین دختران و پسران، میزان وظایف و حقوق را در نظر بگیرد. چراکه همواره برابر بودن، نتیجه‌اش عدالت نیست. ۲- برخورد شایان و یکسان با فرزند دختر و پسر از طرف والدین و هم‌چنین شاگرد دختر و پسر از طرف معلم و مربی.

۱- اکثر آیات مربوط به حوزه مسائل زنان در سوره نساء، دارای بیش از یک موضوع بودند. مثلاً: آیات شماره: ۱، ۱۱، ۱۲، ۱۶، ۳۲، ۳۵ و... که تعدادی از این موضوع‌ها در ارتباط با زنان نبودند. لذا جهت مراعات اصل اختصار و هم‌چنین موضوع پژوهش حاضر، از استنباط تربیتی از آن بخش از این آیات، حذر شد.

ردیف	آیه / آیات	استنباط دلالت‌های تربیتی
۶	۱۲	برخی از والدین که همسرانشان فرزندی دیگر داشته باشد، باید ناپدری/ نامادری وی، نسبت به آنان رعایت حق و حقوق داشته باشند.
۷	۱۵	۱- متربی باید مهارت دلیل‌آوری و دلیل‌خواهی در مسائل مطرح شده را آموزش ببیند. برای مثال، هنگامی که متربی ادعا یا سخنی دارد، برای اثبات آن باید شواهد درست و منطقی ارائه کند. ۲- مربی در امور اخلاقی، حد و شرایط متربی را در نظر بگیرد و با احتیاط رفتار کند.
۸	۱۶	متربی باید یاد بگیرد که انجام هر عملی، عواقبی در پیش دارد. متربی می‌تواند با تأمل و مشورت کردن در شروع هر کاری، درصد خطا و اشتباه بودن آن را به حداقل برساند.
۹	۱۹	۱- در برقراری روابط اجتماعی باید از خفرفروشی و داشتن احساس برتری پرهیز شود. در مدرسه و در تعامل مربی و متربی و بلعکس. رفتار مربی در کمال دلسوزی و تواضع باشد و همچنین رفتار متربی در کمال احترام و هشیاری صورت گیرد. چراکه مربی، مالک متربی نیست. ۲- در مسائل تربیتی، مربی به این نکته توجه کند که در ارشاد و یا امر به معروف و نهی از منکر، هیچ حرج و فشاری بر متربی نیست. مثلاً مربی نباید به علت آموزش متربی، بر او منت بگذارد. ۳- در خانواده‌ی سالم، روابط مریان (زن و شوهر)، شایسته و بر مبنای صداقت و صمیمیت است. تنها در این شرایط است که زمینه برای تربیت فرزند سالم فراهم می‌شود. همچنین مریان با شاگردان، به‌ویژه شاگردان دختر خود، با آرامش و صبوری رفتار کنند. مثلاً به احساسات وی بها بدهند، با او هم‌دردی کنند و به شخصیت او توهین نکنند. ۴- گاهی به دلیل کم‌تجربگی متربی، شاید وی از مفیدبودن و منفعت داشتن تکالیفی که مربی به او محول می‌کند، آگاه نباشد و وی احساس کند به ضرر او است یا حتی او را از چیزی برحذر بدارد که نفع او در آن است، اما متربی، برعکس، فکر کند.
۱۰	۲۰	هرگاه در روابط خانوادگی، مردی حق زنی را پرداخت کرد و او بخشی از آن حق را به مرد بخشید، شایسته نیست که مرد آن را قبول کند. چراکه همراه با منت بوده و باعث کاهش اعتماد به نفس پذیرنده می‌شود.
۱۱	۲۱	تعامل زن و شوهر باید بر مبنای اعتماد راسخ به یکدیگر بنا شود تا زمینه اعتماد و امنیت را برای تربیت فرزندان فراهم آورند.
۱۲	۲۲	از منظر تربیت دینی، انجام برخی از امور برای متربی، به‌واسطه استفاده/ تمتع افراد بسیار نزدیک از او، جایز نیست. مثلاً ازدواج با نامادری.
۱۳	۲۳	۱- در تربیتی دینی و امور روابط اجتماعی، آموزش شناسایی و چگونگی برقراری ارتباط با محرم و نامحرم به متربی، لازم است. ۲- مربی باید گذشت از اشتباهات گذشته‌ی دیگران را به متربی خود بیاموزد.
۱۴	۲۴	۱- از منظر تربیت دینی و حقوقی، درک این مسئله مهم است که برخی امور حرام یا مستلزم عقاب هستند. مانند ازدواج با زنان شوهردار. چون این امر باعث سلب مالکیت و تجاوز به حقوق دیگران می‌شود. ۳- آموزش علل/ دلایل پرداخت حقوق اولیه زنان مانند مهریه، در نگره‌ی تربیت دینی، امری لازم است. ۴- آموزش مسائل اخلاقی، مستلزم فهم مسائل اخلاقی و دوری از موارد غیراخلاقی مانند: ریا، غرور، خودخواهی و... می‌باشد.

ردیف	آیه / آیات	استنباط دلالت‌های تربیتی
۱۵	۲۵	۱- اگر فردی بخواهد با زنان فقیر یا بیوه و یا بی‌سرپرست ازدواج کند، مثل سایر زنان باید حقوق آن‌ها را پرداخت کنند. این امر بیانگر عدم سوءاستفاده از موقعیت زنان و احترام به آن‌ها می‌باشد. ۲- این امر در صورتی است که زنان هم دارای شرایطی مانند اخلاقی بودن و سالم بودن از منظر رفتاری باشند. ۳- مسئولیت هر فرد به اندازه توانایی و ظرفیت او تعیین می‌شود. مربی باید در نظر داشته باشد که یک مربی دارای توانایی و ضعف متفاوت با سایر مربیان است؛ لذا به همان اندازه نیز وظیفه و مسئولیتش متفاوت می‌شود. اگر مربی این امر را در نظر نداشته باشد، ممکن است مربی دچار سرخوردگی شود. ۴- مربی در تعامل با مربی باید صبور و باحوصله باشد تا مربی زمینه لازم برای بروز خواسته‌ها و شکوفایی توانایی خود را داشته باشد و همچنین یاد بگیرد در برابر آینده صبور و امیدوار باشد و به هنگام ناملایماتی مانند فقر مالی، دچار آسیب‌های اجتماعی نشود.
۱۶	۳۲	۱- برای آماده‌سازی مربی به فردی که دارای شخصیت و قدرت ایستادگی در برابر تمایلات بی‌پایان نفسانی است، اولین قدم، آموزش قانع بودن به تمام داشته‌ها و نداشته‌ها و پذیرش خود به همان صورت که هست، می‌باشد. برای مثال، مربی می‌تواند به مربی یاد بدهد که هر آنچه از آن خود اوست، بالارزش و مفید است و هر فردی، ضعف و توانایی‌های مختص به خود را دارد. ۲- ایجاد نگرش برابری جنسیتی در تربیت و نداشتن تعصب و تبعیض جنسیتی در امر تربیت، لازم است.
۱۷	۳۳	۱- از منظر تربیت دینی، برخی از امور اجتماعی من باب داشتن رویه‌ی یکسان و تحقق عدالت بین افراد، از طرف خداوند تعیین می‌شوند. ۲- از منظر تربیت اخلاقی، تعهد و عمل به آن، همواره باعث افزایش جایگاه اجتماعی مربیان در نظر افراد جامعه می‌شود. کاری که اعتمادبه‌نفس او را افزایش داده و باعث ادامه آن می‌شود. ۳- پرداختن حقوق دیگران، همواره یک رویه‌ی عدالت‌محورانه و توجه به حقوق دیگران است.
۱۸	۳۴	۱- به علت تفاوت‌های فردی، برخی از مربیان از برخی دیگر تواناتر هستند. ۲- مربیان باید سه نکته را از مربیان خود بیاموزند: صالح بودن، فرمان‌برداری (از مربیان، والدین و بزرگان) و نگه‌داشتن راز دیگران. ۳- در برخورد با مربی برای نهی‌ازمنکر، مراتبی در نظر گرفته شده است: برای مثال، اگر از مربی خطایی سر زد، برای بار اول می‌توان به دادن تذکری اکتفا شود، برای بار دوم، مشروط به ترک رفتار نامطلوب، وی را تشویق به دریافت حالت مطلوب کنیم (تشویق منفی)، برای بار سوم، او را از یک حالت مطلوب محروم کنیم برای حذف رفتار نامطلوب (تنبیه مثبت)، و در صورت تکرار، برای حذف رفتار نامطلوب، وی را در حالتی نامطلوب قرار دهیم. (تنبیه منفی). ۴- مربی و مربی باید به نسبت مسائل مابین خود امانت‌دار و رازنگهدار باشند. مربی باید تمام اسرار مربی خود را محفوظ بدارد و از آن علیه مربی استفاده نکند. همچنین مربیان باید در خصوص حفظ اسرار خانوادگی خود، آموزش ببینند و بدانند که افراد خاطی، باید هزینه آن را بپردازند.
۱۹	۳۵	۱. در هنگام اختلاف نظر و نزاع و یا ناراحتی، بهترین راهکار استفاده از داور و شاهد از افراد رازنگهدار است. ۲- امور تربیتی، برعهده‌ی فرد یا نهاد خاصی قرار نمی‌گیرد؛ بلکه برعهده‌ی هر فرد مؤمن و صاحب فراست است.
۲۰	۳۶	آموزش کمک به دیگران و توجه به آن‌ها با اولویت والدین، دوستان و افراد نیازمند به مربی.

ردیف	آیه / آیات	استنباط دلالت‌های تربیتی
۲۱	۴۳	برای تربیت سالم و رسیدن به هدف، مربی باید تمامی رفتارهای مزاحم و منحرف‌کننده‌ای را که مانع کار تربیتی او می‌شود، حذف کند. او بعد از شناخت خود و دریافت هدف، با راهنمایی مربی، مسیری هوشمندانه طراحی و طی کند.
۲۲	۵۷	از آنجایی که زنان مخلوقات ارزشمندی هستند، در نگره تربیت دینی، خداوند آن‌ها را به‌عنوان پاداش به مردان نیک کردار، هدیه می‌کند.
۲۳	۷۵	از منظر تربیت دینی، گاهی برای تحقق حق و دستورات خداوند، باید جهاد کرد که البته جهاد، خود انواع مختلفی دارد. همچنین، برای تربیت جامعه‌ی سالم و بانشاط، باید تمامی اقشار آن جامعه از نعمت تربیت بهره‌مند شوند. اقشار ضعیف و ستمدیده‌ی جامعه - از جمله زنان و کودکان و نیز مردان درمانده - مانند سایر مردم حق پیشرفت و زندگی سالم را دارند. مربی، با متوجه کردن متربیان به این امر، آنان را در برابر مستضعفان، مسئول می‌گرداند.
۲۴	۹۸	افراد ناتوان از تغییر موقعیت به‌منظور حذر از آسیب‌های غالب و غیرقابل‌تغییر در جامعه، از بازخواست و عقاب و سرزنش، در امان می‌باشند.
۲۵	۱۲۴	گزاره‌های تربیت دینی بیانگر این امر هستند که خداوند به مردان و زنانی که در راه او تلاش کنند، پاداش می‌دهد.
۲۶	۱۲۷	آموختن مراعات حقوق دیگران و به‌جا آوردن آن، حتی زمانی که هیچ زور و فشاری در میان نباشد، لازم است. برای مثال، با این‌که گاهی مربی از حق خود مطلع نیست، اما مربی نباید هیچ چشمداشت و سوءنیتی در حق مربی داشته باشد.
۲۷	۱۲۸	۱- دوری از افراط، حتی در امور خیری که احتمال تجاوز فرد از حد عدالت هست، امری نامناسب می‌باشد. ۲- حسادت و بخل مسئله‌ای ذاتی در افراد است، اما در امر تربیت باید بخل را به‌عنوان صفتی منفی کنار گذاشت و به‌گونه‌ای مربی آموزش ببیند که واقع‌بین شود، به این معنا که مربی توانایی و امکانات خود را دست‌کم، یا بیش از دیگران نبیند. سرمنشأ بخل، مقایسه است، به همین دلیل، تربیت باید مربی را از مقایسه‌شدن/کردن نادرست آگاه کند. چراکه اگر مقایسه نباشد، بخل و حسادت هم ایجاد نمی‌شود.
۲۸	۱۲۹	۱- برقراری عدلت آموزشی از طرف مربی بین متربیان باید در امور زندگی آموزش داده شود. چراکه مثلاً اگر فردی از یک چیز چند مورد را داشته باشد، احتمالاً به‌سوی یکی از آن‌ها بیشتر تمایل دارد و لذا عدالت را مراعات نمی‌کند. ۲- زمان، امری بسیار ارزشمند است و اهمیت آن باید آموزش داده شود، لذا مربی باید بیاموزد که نه وقت خود را تلف کند نه وقت دیگران را. ۳- مربی و مربی باید به همدیگر احساس اعتماد و حمیت داشته باشند. مربی، با نشان دادن محبت و حمایت از مربی این اطمینان را به مربی بدهد که همواره سعی در پیشرفت و سعادت او دارد و تمامی تلاش وی به نفع خود مربی است. به بیان دوم، رابطه‌ی خصمانه و همراه با خشونت، باعث فاصله‌گرفتن متربیان از مربی می‌شود.
۲۹	۱۳۰	درک و شناخت این مسئله که از منظر تربیت دینی، باتوجه‌به رازق بودن خداوند، او روزی همه‌ی انسان‌ها را جداگانه فراهم می‌نماید، امری مهم است چرا که ناامیدی را در مربی از بین می‌برد.

ردیف	آیه / آیات	استنباط دلالت‌های تربیتی
۳۰	۱۳۵	از منظر تربیت اخلاقی، مربی و متربی باید همواره به‌دوراز عواطف نفسانی و احساسات شخصی عمل کنند. برای مثال مربی نباید به دلیل داشتن تعامل نزدیک و یا حُب نسبت به یک متربی، بین او و سایر متربیان تبعیض قائل شود و حق دیگران را نادیده بینگارد.
۳۱	۱۵۶	جدی بودن مربی در امر تربیت، به‌خصوص در موازین اخلاقی، لازم است. مربی باید بسیار دقیق و شفاف موارد خطرناکی که به حریم انسان‌ها لطمه می‌زند را مشخص و آموزش دهد تا مسائل جزئی به روحیه و شخصیت متربیان ضربه نزند. برای مثال، مواردی مانند بهتان‌زدن به دیگران را گوشزد کند تا شخصیت متربیان زیر سؤال نرود. یا مثلاً گوشزدکردن این امر که ازمنظر تربیت حقوقی، نسبت‌دادن دروغ به دیگران، مجازات دارد.
۳۲	۱۷۶	از نگاه تربیت دینی، برخی امور مانند کمّیت ارث، از طرف خداوند مشخص می‌گردد. تا انسان‌ها دچار اختلاف و تباهی نشوند.

۳-۴- تحلیل

از ۸۵ موضوع استخراج شده از ۳۲ آیه در حوزه زنان در سوره نساء، استنباط‌های تربیتی را می‌توان به‌صورت زیر دسته‌بندی نمود: **الف) تربیت اجتماعی:** مانند پرهیز از احساساتی شدن در روابط (قیام به عدالت در هر حال و با هر کس) (مکارم، ۱۳۷۴، ۱۶۲/۴). آیه ۱۳۵. استنباط ۲. **ب) تربیت دینی:** مانند جهاد کردن در راه خدا و نجات افراد مستضعف در جامعه (طبرسی، ۱۳۶۰، ۲۳۹/۵). آیه ۷۵. استنباط ۲. **پ) تربیت اقتصادی:** مانند فراهم نمودن امکانات پیش از فرزندآوری با رعایت عدالت در حقوق مالی در کنار عدالت معنوی. (مکارم، ۱۳۷۴، ۲۵۲). آیه ۳. استنباط ۳. **ت) تربیت عقلانی:** مانند مهارت دلیل‌آوری و دلیل‌خواهی (طباطبایی، ۱۳۷۴، ۳۷۰/۴). آیه ۱۵. استنباط ۱. **ث) تربیت اخلاقی:** مانند تعامل به نیکي و برخورد مؤدبانه در گفتار و روابط زناشویی و نیز فراهم کردن امنیت اقتصادی (نفقه). (محلّی، ۱۴۱۶، ۸۳/۱). آیه ۱۹. استنباط ۱. یافته‌های به‌دست‌آمده از این پژوهش می‌تواند در موارد زیر مورد اشاره قرار بگیرد:

الف) نقش مربی: مربی در اینجا می‌تواند نقش‌های خاصی داشته باشد. ازجمله: ۱. **تربیت اخلاقی:** مانند: شیوه تعامل وی با متربیان، احترام به آن‌ها و پرهیز از فخر فروشی، توجه به احساسات شاگردان، صبور و متین بودن، نداشتن دید تبعیض و تعصب، امانت‌دار و رازنگهدار شاگردان، عدم مقایسه خود با دیگران، خشونت پرهیزی در رابطه با شاگرد، و آموزش، آموزش تفکیک مسائل اخلاقی و غیر اخلاقی به شاگردان مانند ریا و غرور، ۲. **تربیت حقوقی:** مانند: درک چگونگی احقاق حقوق خود و متربی، درک مسائل مربوط به نکاح و ازدواج و اهمیت آن، مراعات عدالت بین فردی شاگردان، مراعات عدالت در حق متربی، عدم سوء استفاده از حقوق متربی، ۳. **تربیت آموزشی:** مانند: تشویق شاگردان و هدیه‌دادن به آن‌ها، عدم فشار بر متربی، توجه به تفاوت‌های فردی بین شاگردان، مراعات عدالت آموزشی بین شاگردان، آگاه نمودن شاگردان از اهداف تکالیف، آموزش مهارت‌هایی مانند گذشت و صبوری، شناخت نقاط ضعف هرشاگرد، لحاظ نمودن مراتب تنبیه

شاگردان، از قبیل تذکر اولیه، برخورد جدی‌تر و سپس آگاه ساختن والدین از روند کار تربیتی و....،
۴. **تربیت عقلانی:** آموزش مهارت‌هایی مانند استدلال‌آوری و استدلال‌خواهی در شاگردان، درک ارزش
زمان. ۵. **تربیت اقتصادی:** آموزش مسائل سواد اقتصادی به شاگردان ۶. **تربیت دینی:** شریک قرار
ندادن برای خداوند، آموزش رازق بودن خداوند، امیدوار نمودن به لطف الهی، توجه دادن شاگرد به
تعیین شدن برخی امور زندگی از طرف خداوند.

(ب): **مسئولیت و وظایف تربیتی:** تربیتی نیز همواره نقش‌های مختلف و متعددی دارد از جمله:
۱. **تربیت اخلاقی:** مانند آموختن احترام به مربی، والدین و دیگران، ایشار و گذشت، قانع‌بودن به
داشته‌های خود، متعهدبودن به قول خود که باعث افزایش جایگاه اجتماعی فرد می‌شود، حفظ
اسرار کلاس و خانواده خود، دوری از افراط و تفریط، اعتماد به مربی خود، ۲. **تربیت اجتماعی:** مثلاً
شناخت چگونگی تعامل خود با دیگران، توجه به عواقب انجام اعمال اجتماعی، مشورت کردن با
افراد، برابر دانستن انسان‌ها، ۳. **تربیت آموزشی:** انجام به موقع تکالیف آموزشی، شناخت اشتباهات
خود در یادگیری، درک سختی کار یادگیری، ۴. **تربیت دینی:** اعتقاد به وجود خداوند و پایبندی به
امور الهی مانند حرام و حلال مسائل، آموختن کمک به دیگران، آموختن درک نیاز به جهاد در
صورت ضرورت، امیدوار بودن به پاداش الهی ۵. **تربیت حقوقی:** احترام به مالکیت دیگران و توجه
به عواقب فعل غیرقانونی در اجتماع، پرداخت حقوق دیگران ۶. **تربیت عقلانی:** خودشناسی و رفع
موانع غیر عقلانی تربیتی در خود، هدف‌مندی در زندگی،

(پ): **نقش زن در مقام مادر تربیتی و همسر:** نقش مادر هم می‌تواند از چندین جهت مورد توجه
قرار گیرد. ۱. **تربیت اخلاقی:** از جمله: توجه به فرزند همسر به عنوان نامادری او. ۲. **تربیت حقوقی:**
مانند اجرای عدالت بین فرزندان خود، دفاع از حقوق خود در مقابل دیگران، استفاده از موازین
الهی در تقسیم ارث بین فرزندان، یادگیری مهارت مطالبه‌گری مادی و حقوقی، استفاده از داور در
هنگام بروز اختلافات. ۳. **تربیت اجتماعی:** تعامل صادقانه با همسر در امور زندگی، اعتماد به
همسر.

تحلیل یافته‌ها بر اساس حقوق و وظایف زنان در سوره نساء

بیشتر آیات سوره نساء ناظر بر تبیین «حقوقی» هستند و فقط در چند مورد به «وظایف»
زنان اشاره دارند (آیات ۱۵، ۳۴، ۳۵، ۱۲۸) و «وظایف» مورد اشاره نیز در ارتباط با مسائل خانوادگی
و زناشویی است.

۱- حقوق:

۱-۱. **یکسانی در نگاه:** زنان از همان جوهر نخستینی آفریده شده‌اند که مردان از آن آفریده
شده‌اند یعنی داشتن یک اصل در آفرینش (جوهر آفرینش) (ابن عاشور. ۱۴۲۰. ۸/۴)، یکسانی در

اصل انسانیت و حقیقت بشر. (طباطبایی، ۱۳۷۴، ۲۱۳/۴) بنابراین آنان حق دارند که با دیدی یکسان با مردان مورد توجه افراد جامعه قرار بگیرند (النساء: ۱).

۲-۱. تعامل نیک: یکی از حقوق اولیه و اساسی زنان، رفتار و تعامل مثبت و نیک افراد جامعه یعنی مردان با آنهاست بر خلاف دید و نگاهی که در جوامع جاهلی بود (سید قطب، ۱۴۱۲، ۶۰۴/۱) (النساء: ۱۹).

۳-۱. حق مالکیت: زنان حق مالکیت بر اموال خود را دارند و بر هیچ مردی نیست که این حق را از آنها بستاند و ظلم در این زمینه امری بسیار زشت از نظر شریعت اسلام و شایسته هیچ فرد با ایمانی نیست (زحیلی، ۱۴۲۲، ۳۰۱/۱) (النساء: ۳۲، ۲۱-۲۰). مهریه زنان یکی از اموالی است که زنان حق مالکیت بر آن را دارند و بر مردان است که پس از انتخاب همسر آن را در کمال رضایت و به عنوان یک واجب و وظیفه یا به عنوان یک هدیه الهی (مکارم، ۱۳۷۴، ۲۶۳/۳) یا به عنوان یک دین (شوکانی، ۱۴۱۴، ۴۸۵/۱) به همسر خود بپردازند و نباید در این زمینه دچار کوتاهی شوند یا بنا به بهانه‌هایی آن را از او بستانند یا او را مجبور به گذشت از آن بکنند (النساء: ۴، ۱۹، ۲۴، ۲۵).

۴-۱. زنان وارث میراث هستند: زنان خواه همسر یا دختر یا خواهر (زحیلی، ۱۴۲۲، ۲۸۸/۱) باشند وارث میراث به جا مانده از والدین و همسران و فرزندان خود هستند. بهره آنها در مال ارث به جا مانده نه از باب جنسیت است بلکه ناظر بر موقعیت او و نیازی است که این وضعیت آن را مشخص می‌کند (سبحانی، ۱۳۶۲، فایل صوتی ش ۳) به طوری که گاهی نصف مال، گاهی یک هشتم و گاهی یک ششم و گاهی یک سوم آن را به ارث می‌برد (النساء: ۷، ۱۱، ۱۲، ۱۷۶). رعایت این حقوق جزو حدود الله و شریعت خداوند است که باید از آن پیروی شود و ترک آن ممنوع است و میزان اطاعت از خدا ماندن در این دایره است این دایره را می‌توان همان خطوط قرمزهای خداوند شمرد (مراغی، ۲۰۲/۴) که نادیده گرفتن آن سبب گرفتار شدن به خشم الله متعال در جهان پس از مرگ می‌شود همانطور که رعایت آن نشانه اطاعت از الله و رسول خداست و سبب سعادت انسان در جهان پس از مرگ می‌شود (النساء: ۱۴-۱۳).

۵-۱. انتخاب همسر: از حقوق دیگر زنان حق انتخاب شریک زندگی است (النساء: ۱۹). زنان باید (حق دارند) با مردانی ازدواج کنند که با عفت و پاکدامن و به دور از بی عفتی و ناپاکی باشند (مکارم، ۱۳۷۴، ۳۳۴/۴) (النساء: ۲۴).

۶-۱. عدالت در رفتار و توجه به روحیات: یکی دیگر از حقوق زنان بر مردان رعایت عدالت در رفتار و توجه به روحیات عاطفی زنان در چند همسری از سوی مردان است و اینکه مردان باید مراقب باشند کمترین انحرافی از مسیر عدالت در مورد همسران خود پیدا نکنند (مکارم، ۱۳۷۴، ۱۵۳/۴) (النساء: ۳، ۱۲۹). این عدالت در مجازات به هنگام ارتکاب مرد و زن به عمل شنیع فحشا باید بدون هیچ تبعیض جنسیتی رعایت شود بلکه مجازات در این موضوع یک مجازات کلی است (مکارم، ۱۳۷۴، ۳۰۹/۳) (النساء: ۱۶). اگر زنان در جامعه حضوری آزاد نداشته باشند یعنی به عنوان

کنیز حضور داشته باشند و دچار خطای فاحشی شوند با توجه به موقعیت پایین آنها به نسبت زنان آزاد مجازات آنها باید نصف مجازات زنان آزاد در نظر گرفته و اجرا شود (النساء: ۲۵).

۷-۱. **دفاع از شخصیت حقوقی زن، دفاع از آبرو و شرف زنان (قرائتی، ۱۳۸۳، ۲/۲۵۶):** بر مردان جامعه است که نسبت به محافظت و احترام و دفاع از شخصیت حقوقی زنان و عفت و پاکدامنی آنها احساس مسئولیت کنند و این دفاع را از وظایف خود نسبت به زنان جامعه بدانند (النساء: ۱۵، ۳۴، ۷۵، ۱۵۶).

۸-۱. **نگاه انسانی به زن نه جنسی و رعایت وضعیت روحی و روانی او به عنوان همسر:** زنان همچون مردان از یک جوهر آفرینش به نام «نفس» آفریده شده‌اند بر این اساس بر هیچ مردی نیست که نگاهی جنسی و کالایی به زن داشته باشد. در انتخاب او به عنوان همسر باید به وضعیت روحی و روانی او توجه عمیق و کافی صورت بگیرد (النساء: ۲۲، ۲۳، ۲۴، ۹۹-۹۷).

۹-۱. **داشتن حامی:** زنان همچون مردان در صورت ایجاد شکاف در زندگی زناشویی حق داشتن وکیل و حامی را دارند. داوران در میان مرد و زن، از هر دو فامیل باشند تا سوز، تعهد و خیرخواهی بیشتری در حل اختلاف طرفین داشته باشند (قرائتی، ۱۳۸۳، ۲/۲۸۵) (النساء: ۳۵).

۲-وظایف

پیش‌تر گذشت که غالبیت آیات حوزه زنان در سوره مورد بررسی یعنی سوره النساء ناظر بر بیان حقوق زنان بر مردان جامعه به عنوان مادر، همسر، دختر، خواهر و... است. در میان این آیات دو آیه ناظر بر وظایف زنان در قبال مردان به عنوان همسر است. این موضوع نه به شکل صریح بلکه به شکل غیرصریح به آن اشاره شده است.

۱-۲. **اطاعات از همسر:** در آیه سی و چهار این سوره سخن از سیستم خانواده به میان آمده و در این سیستم مرد به عنوان مدیر سیستم معرفی می‌شود و علت این انتخاب هم به ویژگی بیرونی و درونی مردان برمی‌گردد. شرط سرپرستی و مدیریت، لیاقت تأمین و اداره زندگی است که این امر به مردان واگذار شده است (قرائتی، ۱۳۸۳، ۲/۲۸۲) زن در این سیستم با چند صفت معرفی می‌شود که آنچه از این صفات فهمیده می‌شود وظایفی است که زنان باید در رعایت آن کوشا و ملزم باشند. آنها وظیفه دارند که در سیستم خانواده اهل انجام کارهای نیک و صالح باشند (الصالحات) و نسبت به مدیر خانواده که به عنوان همسر با او رفتار خواهد کرد اهل اطاعت امر باشد (قانتات) و از نافرمانی نسبت به او خودداری کنند (عدم نشوز) و حافظ اسرار این سیستم باشد (حافظات للغیب).

۲-۲. **اهل گذشت:** توصیه دیگری که می‌تواند به عنوان وظیفه تلقی شود توصیه به گذشت و تلاش در جهت انجام صلح با همسر است به هنگام ایجاد شکاف مابین آن دو. این توصیه یا وظیفه خاص زن نیست بلکه یک قانون کلی و همگانی است (مکارم، ۱۳۷۴، ۴/۱۵۱) و مردان نیز مخاطب این توصیه و وظیفه نیز هستند زیرا گذشت از حقی برای رسیدن به مصلحت بالاتر

و حفظ خانواده، مانعی ندارد و بهتر از پافشاری برای گرفتن حق است (قرائتی. ۱۳۸۳. ۴۰/۲). (النساء: ۱۲۸).

۵- نتیجه‌گیری و باهم‌نگری

یافته‌های این پژوهش نشان داد که سوره‌ی نساء دید چندجانبه نسبت به جایگاه زنان دارد. یافته‌ها در چند ساحت حاصل شدند. ساحاتی که هم می‌توانند خود به‌صورت جدا لحاظ شوند و هم می‌توان آن‌ها را باتوجه‌به گستردگی ساحت تربیت انسانی، همه را به‌عنوان ساحاتی از ساحات تربیتی وجودی بشر لحاظ نمود. یعنی تربیت عقلانی، تربیت اخلاقی، تربیت دینی و... از این‌رو، بعد از ادغام به روش استقرائی، چهار نقش برجسته در امر تربیت حاصل شد: نقش مربی، نقش متربی، مادر در نقش مربی و همسر. هر کدام از این عناصر مهم در تربیت، دارای نقش‌های خاصی هستند شامل: ۱. نقش مربی در شش ساحت: تربیت دینی، تربیت اخلاقی، تربیت عقلانی، تربیت اقتصادی، تربیت آموزشی و تربیت / سواد حقوقی ۲. نقش متربی در شش ساحت: تربیت دینی، اخلاقی، عقلانی، اجتماعی، آموزشی و حقوقی ۳. نقش مادر در نقش مربی و همسر: در سه ساحت اجتماعی، اخلاقی و حقوقی. باتوجه‌به یافته‌های این پژوهش، می‌توان ابراز داشت که گرچه در بیشتر مباحث این سوره تلاش شده است تا جایگاه زنان از منظر حقوقی مانند ارث‌بردن از والدین و همسر، و نقش اجتماعی آنان مانند مراعات عدالت اجتماعی در مورد زنان و مشارکت اجتماعی‌شان، برجسته‌تر شود. نقش‌هایی که تا قبل از آن زمان، کمتر وجود داشت و یا حتی عکس آن در جامعه ارزش بود.

البته، گرچه بررسی آیات مرتبط با زنان در این سوره، در نگاه نخست بیشترین توجه را به مبحث حقوق زنان نشان می‌دهند به‌طوری‌که از میان آیات ذکر شده تنها در دو مورد (آیات ۱۵ و ۳۴) از وظایف آنان نه به شکل صریح سخن رفته و در یک مورد (آیه ۱۲۸) نیز وظیفه او را در قالب یک توصیه و سفارش به او گوشزد می‌کند. باوجود این، در این پژوهش، نگرش حقوقی، به‌سان دیگر نگرش‌ها، تنها یک بعد از تربیت زنان در این سوره است: تربیت حقوقی. اما همین امر، خود یک مسئله‌ی تربیتی است. یعنی توجه دادن به حقوق زن در کنار وظایف وی، خود نگاهی است که به نوعی خاص از سواد تربیتی منجر خواهد شد: سواد حقوقی.

منابع

- ابن ابراهیم، قطب‌الدین (سید قطب) (ش ۱۳۸۶). فی ظلال القرآن، (مصطفی خرم‌دل، مترجم)، ج نخست، تهران: احسان.
- ابن عاشور، محمدطاهر (۱۴۲۰ ق). التحرير و التویر المعروف بتفسیر ابن عاشور. لبنان- بیروت: مؤسسة التاریخ العربی.
- بهشتی، سعید و احمدی‌نیا، مریم (ش ۱۳۸۵). تبیین و بررسی نظریه تربیتی فمینیسم و نقد آن از منظر تعلیم و تربیت اسلامی. تربیت اسلامی، سال دوم، شماره ۳، ۴۱-۸۸.
- پاکتچی، احمد (۱۳۹۷ ش). چالش ارزش‌گذاری جنسیت مؤنث در تفسیر آیه نساء/۱۱۷. فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات قرآنی فرهنگ اسلامی، سال دوم، شماره ۲، ۱۰۹-۹۱.
- پیشگاهی فرد، زهرا و قدسی، امیر (۱۳۸۹ ش). نظریه‌های فرهنگی فمینیسم و دلالت‌های آن بر جامعه ایران. مجله زن در فرهنگ و هنر (پژوهش زنان)، سال اول، شماره ۳، ۱۰۹-۱۳۲.
- توفیقی، فاطمه. یوسفی، ساجده (۱۳۹۷ ش). تحلیل گفتمان تفاوت‌های جنسیتی در تفسیر آیه ۳۴ سوره نساء. فصلنامه علمی پژوهشی، سال نهم، شماره ۳، ۲۹-۵۰.
- حکمت، محمد آصف (۱۳۹۱ ش). بررسی و نقد نظریه تربیتی فمینیسم. اسلام و پژوهش‌های تربیتی، سال چهارم، شماره ۱، ۳۱-۶۶.
- روحانی مشهدی، فرزانه (۱۳۹۳ ش). نقش اجتماعی زنان در مقایسه با مردان: از نگاه قرآن و روایات. مجله‌ی زن در فرهنگ و هنر، دوره شش، شماره ۴، ۴۴۵-۴۶۰.
- زحیلی، وهبة بن مصطفى (۱۴۲۲ ق). تفسیر الوسیط. لبنان- بیروت، سوریه - دمشق: دارالفکر معاصر. نام کتاب: تفسیر الوسیط (زحیلی)
- سبحانی، ناصر (۱۳۶۲). تفسیر سوره النساء (قابل صوتی دو ساعت). ایران- سنج. کردستان.
- سید قطب (سید بن قطب)، ابن ابراهیم شاذلی (۱۴۱۲ ق). فی ظلال القرآن. لبنان - بیروت؛ مصر - قاهره: دار الشروق.
- شاهی، سامره؛ علی فرجودی، محمد (۱۳۹۸ ش). جایگاه شغلی زن در خانواده و اجتماع از دیدگاه قرآن. فصلنامه علمی - پژوهشی زن و جامعه، سال نخست، شماره ۴، ۱۱۳-۱۳۳.
- الشوکانی، محمد بن علی (۱۴۱۴ ق). فتح القدیر. لبنان - بیروت: دار ابن کثیر.
- طباطبایی، محمد حسین (۱۳۷۴ ش). ترجمه تفسیر المیزان. (ترجمه: سید محمد باقر موسوی همدانی). ایران - قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه‌ی
- طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۶۰ ش). ترجمه تفسیر مجمع‌البیان. (ترجمه: هاشم رسولی و...). ایران - تهران: فراهانی.
- عطاش، عبدالرضا (۱۳۹۲ ش). جایگاه حقوقی زن در قرآن کریم. فصلنامه‌ی علمی - پژوهشی زن و فرهنگ، سال چهارم، شماره ۱۶، ۱۰۳-۱۱۰.
- فهرستی، فاطمه (۱۳۸۴ ش). نقد آراء فاطمه مرنیسی در خصوص حجاب. پژوهش زنان، سال سوم، شماره ۳، ۱۷۷-۱۹۴.

- المحصى، محمد حسن (۱۳۶۹). مفردات قرآن، تهران: احسان.
- المحصى، محمد حسن. (۱۳۶۹ ش). مفردات قرآن، تهران: احسان.
- محلی جلال‌الدین / جلال‌الدین سیوطی. (۱۴۱۶). تفسیر الجلالین. لبنان- بیروت: مؤسسه النور للمطبوعات.
- مدرسین حوزه علمیه قم.
- مراغی احمد بن مصطفی (بی تا). تفسیر المراغی. لبنان - بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- مرنیسی، فاطمه (۱۹۹۷ م). زنان پرده نشین و نخبگان جوشن پوشن. ترجمه‌ی: ملیحه مغازه‌ای، تهران: نی.
- مروتی، سهراب و زرگوش نسب، عبدالجبار (۱۳۸۷ ش). قضاوت زنان در قرآن و سنت. پژوهش زنان، سال ششم، شماره ۲، ۵-۲۴.
- معلوف، لويس (۱۹۰۸ م). المنجد فی الغه والاعلام، تهران: اسماعیلیان.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۴ ش). تفسیر نمونه. ایران- تهران: دار الکتب الإسلامیة.
- ولدبیگی، جهانگیر (۱۴۰۱ ش). ترجمه روان قرآن کریم. ایران - سندهج: تافگه.
- Adnan, G. (2004). "Women and The Glorious Quran: An Analytical Study of Women-Related Verses of Sura An-Nisa". German: Universitätsdrucke Göttingen.
- Keshavarz, S. (2010). Quran pint of view on dimensions of reflection and its indications in education system.
- Procedia Social and Behavioral Sciences, (9):1812- 1814.
- Masoud, T., & Jamal, A., & Nugent, E. (2016). Using the quran to empower arab women? Theory and experimental evidence from egypt. Comparative Political Studies: 1- 44.
- Rejali, A., & Vaezi, S. (2014). Education and conduct based on holy quran's approach. Mediterranean Journal of Social Sciences MCSER Publishing, Rome-Italy, 20(5): 1277- 1284.

